

Kontrollkäik Jõhvi Noorukite ravi- ja rehabilitatsioonikeskusesse

(1) 27-28.03.2014 viisid õiguskantsleri nõunikud läbi kontrollkäigu Jõhvi Noorukite ravi- ja rehabilitatsioonikeskusesse. Viimati kontrollis õiguskantsler Jõhvi Noorukite ravi- ja rehabilitatsioonikeskust 16.02.2010¹.

2004. aastal tegevust alustanud Jõhvi Noorukite ravi- ja rehabilitatsioonikeskus on OÜ-le Corrigo kuuluv asutus, mille põhieesmärgiks on 14-18-aastastele sõltuvusaineid kuritarvitavatele noorukitele ravi- ja rehabilitatsiooniteenuse osutamine. Teenust rahastatakse Tervise Arengu Instituudi kaudu riigieelarvest.

(2) Õiguskantsler kontrollis, täites ühtlasi piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooni fakultatiivse protokollis artiklis 3 sätestatud riigi ennetusasutuse funktsiooni, kas rehabilitatsioonikeskuses on tagatud laste põhiõigused ja -vabadused.

(3) Kontrollkäigu kestel tutvusid õiguskantsleri nõunikud laste õppimis- ja elamistingimustega, vestlesid asutuse töötajate ja kõigi selleks soovi avaldanud lastega ning tutvusid teenusel viibivate laste isiklike toimetustega. Keskuse klientide nimekirjas oli kontrollimise ajal 14 last, kellest 13 viibis keskus ja üks laps psühhiaatrihaiglas. Keskuses viibinud lastest vestlesid õiguskantsleri nõunikud 12 lapsega, üks laps loobus vestlusest.

Õiguskantsleri nõunikud pöörasid kõrgendatud tähelepanu laste elamistingimustele; osutatava teenuse sobivusele laste spetsiifilistele vajadustele; eakohaste ja arendavate vaba aja veetmise võimaluste olemasolule; värskes õhus viibimise võimalustele ning laste eraelu puutumatusse ning sõnumisaladuse austamisele.

Kontrollkäigul osales lisaks õiguskantsleri nõunikele eksperdina lastepsühhiaater, kes tutvus laste ravidokumentidega, andis hinnangu lastele osutatavate tervishoiu- ja rehabilitatsiooniteenuste sobivusele ja piisavusele ning hindas keskuse olmetingimuste vastavust laste vajadustele.

(4) Hoolimata sellest, et õiguskantsler juhtis oma ettekandes² juba enam kui neli ja pool aastat tagasi Riigikogu tähelepanu sellele, et puudub sõltuvushäiretega lastele mõeldud rehabilitatsiooniteenuse riiklik kontseptsioon ja seaduses sätestatud nõuded rehabilitatsiooniteenuse osutajatele, ei ole olukord tänaseni muutunud³. Siiani on reguleerimata, millist abi on rehabilitatsiooniteenusele suunatud lapsel õigus saada (tervishoiuteenused, rehabilitatsiooniteenused, haridus). Puuduvad kohustuslikud nõuded rehabilitatsiooniteenuse osutajatele (nõuded maa-alale ja ruumidele, personalile, programmis

¹ Kontrollkäigu kokkuvõte on kättesaadav:

http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/kontrollkaigu_kokkuvote_johvi_noorukite_ravi-ja_rehabilitatsioonikeskus.pdf.

² Õiguskantsleri 15.09.2009 ettekanne nr 1 on elektrooniliselt kättesaadav:

http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/õiguskantsleri_ettekanne_nr_1_rehabilitatsiooniteenuse_kattesaadavus_sõltuvushäiretega_lastele.pdf.

³ Vabariigi Valitsus on küll 23.01.2012 esitanud Riigikogule psühhiaatrilise abi seaduse, tervishoiuteenuste korraldamise seaduse ja tsiviilkohtumenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu (170 SE I), millega soovis nimetatud valdkonda reguleerida, kuid seaduseelnõu menetlemine on Riigikogus mingil põhjusel seiskunud.

või teenusel osalevate laste arvule jne). Samuti on endiselt reguleerimata, kas ja mil määral on rehabilitatsiooniteenuse osutajal õigus laste põhiõigusi teenuse osutamisel piirata, kui see osutub rehabilitatsiooniprotsessi tulemuslikkust silmas pidades hädavajalikuks⁴. Lisaks on ebapiisavalt reguleeritud teenusele suunamine juhul, kui laps ise rehabilitatsiooniasutusse minema ei nõustu⁵.

Nimetatud probleemide tõttu on rehabilitatsiooniteenuse osutajate üle järelevalve teostamine äärmiselt keeruline. Samuti on mitmed konkreetset probleemid Jõhvi Noorukite ravi- ja rehabilitatsioonikeskuse töös otseselt või kaudselt seotud regulatsiooni puudumisega. Järgnevalt on välja toodud need puudused Jõhvi Noorukite ravi- ja rehabilitatsioonikeskuse tegevuses, mida saaks kõrvaldada või leevendada hoolimata regulatsiooni puudumisest.

(4.1) Olmetingimused

Jõhvi Noorukite ravi- ja rehabilitatsioonikeskuse ruumid paiknevad haiglaks ehitatud hoone ühe tiiva teisel ja kolmandal korrusel. Võrreldes 2010. aastaga on keskuse käsutuses veidi rohkem ruumi. Samuti tehti kontrollkäigu ajal keskuse mõnedes ruumides remonti. Seega on elamistingimused võrreldes 2010. aastaga mõnevõrra paranenud. Õppeklassid ja töötajate ruumid asuvad hoone teisel korrusel, laste eluruumid hoone kolmandal korrusel. Lapsed elavad kahes rühmas. Poiste rühmas elab 7 poissi ja tüdrukute rühmas 7 tüdrukut.

Kontrollimisel selgus, et hoolimata mõningasest paranemisest, ei vasta olmetingimused keskuses täielikult laste vajadustele. Keskuse ruumide ja maa-ala planeerimisel ja ehitamisel ega ka remonttööde teostamisel ei ole lähtutud keskuses viibivate laste erivajadustest. Keskusel puudub aiaga piiratud maa-ala, mida keskuses viibivad lapsed saaksid kasutada värskes õhus kehakultuuriga tegelemiseks, mänguks või muudeks tegevusteks. Keskuse territooriumil puuduvad sportimiseks või mänguks vajalikud vahendid (mänguväljak, ronimispuud, pallimänguväljak, kiik vms)

Laste eluruumide planeering ja jaotus keskuses on problemaatiline mitmel põhjusel. Poiste eluruumide planeering ei võimalda keskuse töötajatel laste tegevusel pidevalt silma peal hoida, mistõttu võivad tekkida probleemid turvalisusega⁶. Poiste tegevuse paremaks jälgimiseks on keskuse töötajad tubade uksed eest ära tõstnud. See meede ei ole aga

⁴ Ka käesoleval kontrollkäigul Jõhvi Noorukite ravi- ja rehabilitatsioonikeskuse tõi küsimus laste suhtes rakendatavate piirangute põhiseaduspärasusest. Nt laste suhtes turvakontrolli teostamine, laste „järelemõtlemise tupp“ paigutamine, laste suhtlemise piiramine, laste kirjavahetuse ja telefoni teel suhtlemise kontrollimine, kohustuslik uriiniproov kodust keskusesse naasmisel jne. Keskuse töötajate hinnangul on nimetatud piirangud rehabilitatsiooni õnnestumiseks hädavajalikud ja sarnaseid piiranguid on asutuses rakendatud juba üle kümne aasta, samas seaduslik alus selliste piirangute rakendamiseks puudub.

⁵ Olemasolevad rehabilitatsiooniasutused (Tallinna Laste Turvakeskus ja Jõhvi Noorukite ravi- ja rehabilitatsioonikeskus) on kinnised asutused, kust lastel ei ole lubatud omal tahtel lahkuda. Seega on laste asutusse paigutamisel alaealiste komisjoni otsuse alusel tegemist lastelt vabaduse võtmisega PS § 20 mõttes. PS § 20 lubab vabaduspõhiõigust piirata vaid seaduses sätestatud juhtudel ja korras PS § 20 lõike 2 punktides 1 kuni 6 ammendavalt loetletud alustel. Teisisõnu võib vabaduse võtta ainult a) järgides seaduses sätestatud aluseid ja korda ning b) seaduses sätestatud alused peavad lähtuma kindlatest põhiseaduses nimetatud eesmärkidest, kusjuures PS § 20 lõikes 2 toodud vabaduse piiramise aluseid ei tohi tõlgendada laiendavalt põhiõiguse kandja kahjuks. Hetkel suunatakse lapsed rehabilitatsiooniteenusele valdavalt alaealiste komisjonide otsuste alusel. Seadusega ei ole aga alaealiste komisjonidele antud õigust laste vabaduse piiramiseks rehabilitatsiooniteenusele suunamise eesmärgil. Ka lapse enda nõusolek rehabilitatsiooniteenusel osalemiseks, ei legitimeeri vabaduse võtmist seadusliku aluseta.

⁶ Lastega läbiviidud vestlustest selguski, et tubades on ette tulnud füüsilisi arveteklaarimisi poiste vahel.

kõrvaldanud sobimatust planeeringust tingitud turvariski⁷ ega ole ka kohane teismeliste noormeeste privaatsusvajadusi arvestades. Palatite uste eemaldamist psühhiaatrihalgas on Eestile ette heitnud ka rahvusvahelised eksperdid⁸, pidades seda patsientide privaatsuse rikkumiseks. Rahvusvahelised eksperdid rõhutasid, et piisavaks järelevalveks patsientide üle tuleks leida muid lahendusi, mis patsientide privaatsust nii intensiivselt ei riiva.

Tüdrukute osakonnas on ainult 2 eluruumi, ühes toas elab 3 tüdrukut, teises 4 tüdrukut. Mõlemas toas on tüdrukute jaoks liiga vähe ruumi. Ruumide planeering ja laste arv tubades ei võimalda tüdrukutel piisavalt omaette olla⁹.

Mitmel magamistoal puudusid kardinad, tubades ei olnud kõigi laste jaoks vajalikke mööbliesemeid (laud, tool, kapp riiete ja muude isiklike asjade tarvis). Kokkuvõtvalt oli ruumide sisustus juhuslik ja napp, toad ei olnud hubased. Kontrollkäigul osalenud eksperdi hinnangul loovad selline sisustus ja ruumijaotus võimalikku stressi tekitava keskkonna.

Kooliruumid paiknesid hoone teisel korrusel. Lisaks paiknesid teisel korrusel ka töötajate tööruumid ja teraapia ruumid. Teisel korrusel oli ainult üks tualettruum, mida kasutasid asutuse töötajad, lapsed mitte. Töötajate selgitusel saavad lapsed koolipäeva ajal kasutada kolmanda korruse eluruumides paiknevaid tualettruume. Samas on trepikoja ukseid lukustatud ning õpilased saavad korruste vahel liikuda üksnes töötaja saatel. Kokkuvõtvalt võib öelda, et tualettruumi kasutamine koolipäeva kestel on õpilaste jaoks ebamõistlikult keeruliseks tehtud.

Ehkki õigusaktides ei ole hetkel sätestatud konkreetseid nõudeid ravi- ja rehabilitatsioonikeskuse ruumidele ja maa-alale, ei tähenda see, et keskus ei peaks elukeskkonna kujundamisel ja ruumide sisustamisel laste vajadustega arvestama. Keskuse ruumide ja maa-ala planeering peaksid toetama keskuse sisulist tegevust mitte olema täiendavaks riskiteguriks laste vaimsele tervisele.¹⁰ Analoogia korras võiks eeskujuna võtta nt tervisekaitsealaste laste hoolekandeesutustele¹¹ või asenduskoduteenusele¹², kus on sätestatud konkreetseid nõudeid asutuse maa-alale ja ruumide sisutusele. Üldine nõue on, et koolikohustuslikku ikka jõudnud lastele nähakse ette õppimiskohad ja toad mitte enam kui kahe voodiga. Ruumide sisustamisel on oluline, et hoolekandeesutuses peab mööbel olema lapsepärane ja arvestama lapse erivajadusi. Näiteks on tervisekaitsealaste laste hoolekandeesutustele ette nähtud, et ööpäevasel hooldamisel peab iga vähemalt kolmeaastase lapse jaoks olema omaette voodi, riidekapp või selle osa, öökapp, raamaturiik või selle osa, laud ja tool. Samuti nähtub tervisekaitsealaste laste hoolekandeesutustele, et üksnes varjupaigal võib mitte olla omaette maa-ala. Koolkodul, noortekodul ja tugikodul peab olema

⁷ Vestlustest lastega selgus, et füüsilisi arveteklaarimisi tuleb ette, hoolimata tubade uste puudumisest. Turvalisuse parandamiseks võiks uste eemaldamise asemel kaaluda vähemalt kahe täiskasvanu kohalolu rühmas vähemalt laste ärkvel oleku ajal.

⁸ Vt Piinamise ja Ebainimliku või Alandava Kohtlemise või Karistamise Tõkestamise Euroopa Komitee (CPT) raportit Eesti Valitsusele 2012. aastast. Elektrooniliselt kättesaadav: <http://www.cpt.coe.int/documents/est/2014-01-inf-est.pdf> lk 43 punkt 112.

⁹ Omaette olemise võimaluste puudumisele viitab ka asjaolu, et mitu tüdrukut on mitmel korral palunud võimalust omal soovil viibida nn „järelemõtlemise toas“, mida keskuses kasutatakse agressiivseks muutunud lapse eraldamiseks teistest. Vestlustest lastega selgus lisaks, et õhkkond asutuses on pingeline ning tülisid, mõnitamist, alandamist või füüsilisi konflikte tuleb pea iga päev ette.

¹⁰ Vt eksperdi arvamust ruumide ja planeeringu võimalikust stressi tekitavast mõjust.

¹¹ Vt sotsiaalministri 09.01.2001 määrus nr 4 „Laste hoolekandeesutuse tervisekaitsealaste“ .Elektrooniliselt kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13360780>.

¹² Vt sotsiaalministri 20.07.2007 määrus nr 59 „Tervisekaitsealaste asenduskoduteenusele“. Elektrooniliselt kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/12855667>.

omaette maa-ala. Asenduskoduteenusele on nii maa-ala kui ruumide osas kehtestatud veelgi konkreetsemad nõuded kui muudele laste hoolekandeesutustele.

Ka Piinamise ja Ebainimliku või Alandava Kohtlemise või Karistamise Tõkestamise Euroopa Komitee (CPT) on märkinud, et eeskujulik alaealiste kinnipidamisasutus¹³ tagab kinnipeetavatele nõuetekohase olme. Peale piisava suuruse, hea valgustuse ja ventilatsiooni peaksid alaealiste magamis- ja eluruumid olema korralikult sisustatud ja hästi kujundatud ning jätma positiivse visuaalse mulje. Kui turvakaalutlused ei nõua vastupidist, võiks kinnipeetavate valduses olla mõistlikul hulgal isiklikke asju.¹⁴

Eeltoodust lähtudes soovitab õiguskantsler Jõhvi Noorukite ravi- ja rehabilitatsioonikeskuse koordinaatoril koostöös OÜ Corrigo juhatusel tagada lastele keskkuses nende vajadustele vastavad elamistingimused, sealhulgas magamis- ja rühmaruumide eakohane sisustus ning teisel korral paikneva tualettruumi kasutamise võimalus koolipäeva ajal.

Õiguskantsler soovitab edaspidi keskkusesse vastu võtta üksnes nii mitu last, kui mitmele on keskkuses realselt võimalik tagada nende vajadustele vastavad elamistingimused.

Samuti soovitab õiguskantsler Jõhvi Noorukite ravi- ja rehabilitatsioonikeskuse koordinaatoril koostöös OÜ Corrigo juhatusel võimalusel luua keskkuse juurde aiaga piiratud maa-ala, mida lapsed saaksid kasutada värskes õhus kehakultuuriga tegelemiseks, mänguks või muudeks tegevusteks.

(4.2) Vaba aja veetmise võimalused ja personali vähesus

Kontrollimisel selgus, et Jõhvi Noorukite ravi- ja rehabilitatsioonikeskuses viibivatel lastel ei ole piisavalt võimalusi eakohaseks ja arendavaks huvitegevuseks ning vaba aja mõtestatud sisustamiseks. Samuti jääb vajaka füüsilise tervise hoidmiseks vajalikest kehakultuuriga seotud sekkumistest¹⁵. Sama probleemi tuvastas õiguskantsler keskkuse töös ka 2010. aastal. Ehkki keskkus on vahepealse ajaga lastele mõningaid täiendavaid võimalusi huvitegevuseks loonud (käsitööruum ja katusealune ruum füüsiliseks tegevuseks), ei ole laste vajadustega siiski piisavalt arvestatud¹⁶.

Peaaegu kõik noored, kellega õiguskantsleri nõunikud kontrollkäigul vestlesid, kurtsid väheste võimaluste üle koolist vaba aega mõistlikult ja huvitavalt sisustada. Paljud kurtsid ka väheste sportimisvõimaluste üle. Noorte sõnul on tegevusetus ja igavus ka üheks põhjuseks, miks teineteisega tüli noritakse ja asutuse sisekorda rikutakse. Lastele pakutakse keskkuses küll erinevaid võimalusi kehakultuuriga tegelemiseks (ujumine, spordisaali kasutamine), kuid neid

¹³ Kinnipidamiskoht on ÜRO piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooni fakultatiivse protokoll järgi asutus, kus hoitakse või võidakse hoida isikuid, kellelt on võetud vabadus avalikku võimu teostava asutuse korralduse alusel, sellise asutuse toetusel või sõnaselgel või vaikival nõusolekul. Vabaduse võtmine tähendab kohtu-, haldus- või muu ametiasutuse korraldusel isiku mis tahes vormis kinnipidamist, vangistust või paigutamist riiklikku või eraõiguslikku järelevalveasutusse, kust isikul ei ole lubatud omal tahtel lahkuda. Seega on Jõhvi Noorukite ravi- ja rehabilitatsioonikeskus kinnipidamiskoht ÜRO piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooni fakultatiivse protokoll mõttes.

¹⁴ Vt. CPT standardid, lk 64 p 29. Elektrooniliselt kättesaadav: <http://www.cpt.coe.int/lang/est/est-standards.pdf>.

¹⁵ Vt ka kokkuvõttele lisatud eksperdi arvamust.

¹⁶ Eksperdi hinnangul on „võimalused hoolitseda oma kehalise tervise eest läbi liikumisharjumuste parandamise puudulikumad“. Vt täpsemalt kokkuvõttele lisatud eksperdi arvamusest.

võimalusi pakutakse tihti boonuseks hea käitumise eest, mitte kõigile lastele regulaarselt. Kõigil lastel ei ole piisavalt võimalusi sportimiseks ja mängimiseks värskes õhus. Kindlasti on oma osa selles ka aiaga piiratud maa-ala ja sportimiseks ning mänguks vajalike vahendite puudumisel keskuse juures.

Lastekaitse seaduse (LKS) § 8 järgi on igal lapsel sünnipärane õigus elule, tervisele, arengule, tööle ja heaolule. Selleks, et tagada lapse õigus arengule, on igale lapsele vaja muuhulgas luua võimalused ja tingimused puhkuseks ja eakohaseks huvitegevuseks. LKS § 12 lõike 1 kohaselt on igal lapsel õigus puhkusele ja jõudeajale, mida ta kasutab eakohaseks, meelepäraseks tegevuseks olenevalt tervisest, soovidest ja võimalustest.

Laps on LKS § 2 järgi alla 18-aastane isik. Seega on eelnimetatud õigused teatud erisustega ka kõikidel alla 18-aastastel rehabilitatsiooniteenusel viibivatele lastel. Loomulikult ei ole kinnise asutuse tingimustes võimalik lapsele tagada samaväärseid tingimusi eakohaseks ja meelepäraseks vaba aja veetmiseks, kui vabaduses, kuid ka kinnises asutuses on vaja luua võimalikult head tingimused laste arengu soodustamiseks ja toetamiseks. Vajadust luua kinnises asutuses viibivatele lastele vajalikud tingimused vaba aja veetmiseks ja huvitegevusega tegelemiseks on rõhutanud ka ÜRO Peaassamblee¹⁷. Samuti on õigus puhkusele ja meelepärasele jõudeajale sätestatud ühe lapse õigusena Lapse õiguste konventsiooni artiklis 31.

Üheks takistuseks laste vaba aja mõtestatud sisustamisel ja laste erinevate soovidega arvestamisel, on lastega vahetus kontaktis oleva personali vähesus. Tööajagraafikutest nähtub, et nädalavahetustel, samuti õhtusel ja öisel ajal (16.00 kuni 8.00) on kummaski rühmas üldjuhul tööl ainult üks kasvataja. Nimetatud probleemile juhtis õiguskantsler tähelepanu ka 2010. aasta kontrollkäigu järel. Lastega vahetult kokku puutuvate töötajate vähesus võib olla ka üheks põhjuseks, miks keskkuses on probleeme laste vahelise vägivallaga¹⁸.

Kuigi hetkel ei ole reguleeritud, kui mitu töötajat peaks konkreetse laste arvu korral rehabilitatsioonikeskuses korraga tööl olema, peab personali hulk keskkuses igal ajal olema selline, et laste rahvusvahelistest ja siseriiklikest õigusaktidest tulenevad õigused oleksid tagatud. Praegusel juhul tekib kahtlus, et lastega vahetus kontaktis oleva personali vähesuse¹⁹ tõttu kannatab nii turvalisus asutuses kui ka laste võimalused eakohaseks ja arendavaks huvitegevuseks ning vaba aja mõtestatud sisustamiseks.

Kontrollkäigul osalenud eksperdi hinnangul võiks mõlemas rühmas lastega töötada samaaegselt vähemalt 2 täiskasvanut. See võimaldaks sisulisemat ja turvalisemat kontakti lastega.²⁰

Õiguskantsler soovib Jõhvi Noorte ravi- ja rehabilitatsioonikeskuse koordinaatoril koostöös OÜ Corrigo juhatausega pakkuda keskkuses viibivatele lastele täiendavaid võimalusi vaba aja veetmiseks ja arendavaks huvitegevuseks, sealhulgas pakkudes

¹⁷ Vt ÜRO Peaassamblee 29.11.1985 resolutsiooniga nr 40/33 kinnitatud nn „Pekingi reeglid“ p 26.1 – 26.2. Elektrooniliselt kättesaadav: <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r033.htm>.

¹⁸ Vt ka allmärkusi nr 6,7 ja 9.

¹⁹ Kontrollkäigul osalenud eksperdi hinnangul on lisaks personali vähesusele probleemiks ka kasvatajate spetsiifilise erialase õppe ja täiendkoolituse puudumine. Vt täpsemalt käesolevale kokkuvõttele lisatud ekspertarvamusest. Vastava erihariduse (pedagoogilise või sotsiaaltöö alase) puudumine ja täienduskursustel mitte osalemine võivad samuti olla üheks põhjuseks, miks töötajad on laste vaba aja mõtteka sisustamisega kohati jänni jäänud.

²⁰ Vt täpsemalt kokkuvõttele lisatud ekspertarvamusest.

kõigile keskus viibivatele lastele regulaarselt füüsilise tervise hoidmiseks vajalikke kehakultuuriga seotud sekkumisi.

Samuti soovib õiguskantsler keskuse koordinaatoril koostöös OÜ Corrigo juhatusega tagada, et keskus oleks igal ajal sõltumata kellaajast või nädalapäevast piisaval hulgal töötajaid, et kõikide keskus viibivate laste õigused oleksid tagatud.

(4.3) Õigus sõnumi saladusele ja eraelu puutumatusle

Vestlustest laste ja töötajatega selgus, et laste suhtlusringkond on keskus oleku ajal oluliselt piiratud, piirdudes enamikul juhtudest mõne perekonnaliikmega. Inimeste ring, kellega lapsel on keskus viibimise ajal lubatud suhelda, on kooskõlastatud lapse seadusliku esindajaga. Lisaks toimuvad kõik lapse telefonikõned lähedastega keskuse töötaja juuresolekul.

Paljud lapsed, kellega õiguskantsleri nõunikud kontrollkäigul vestlesid, tunnistasid, et töötaja juuresolek telefonikõne ajal häirib neid ja nad ei saa oma lähedasega usalduslikult vestelda.

Mõistetav on keskuse soov vältida lapse kontakte tema heaolu ohustada võivate isikutega ning vajadus kontrollida, et vestlus last ei kahjustaks. Samas on nende eesmärkide saavutamiseks võimalik kasutada ka teisi, lapse õigusi vähem riivavaid meetmeid, nt on võimalik kõne alguses kontrollida, kellega laps suhtleb ning kõne ajal jälgida last eemalt või helikindla klaasi tagant, et hinnata lapse emotsionaalset olukorda ning vajadusel sekkuda. Kirjade puhul on võimalik kontrollida ega kiri ei ole adresseeritud inimesele, kellega suhtlemine ei ole lubatud. Interneti teel suhtlemise puhul võib suhtluspartneri kontrollimine ilma sõnumi sisu kontrollimata olla keerulisem, kuid kindlasti mitte võimatu. Nt on võimalik luua eraldi suhtluskeskkond, kus saavad suhelda üksnes kindlad isikud vms.

PS § 43 lause 1 kohaselt on igal ajal õigus tema poolt või temale posti, telegraafi, telefoni või muul üldkasutataval teel edastatavate sõnumite saladusele. Lause 2 lisab, et erandeid võib kohtu loal teha kuriteo tõkestamiseks või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamiseks seadusega sätestatud juhtudel ja korras. PS § 43 kaitseala laieneb mitte ainult isikule saadetud sõnumitele, vaid ka tema poolt saadetud sõnumitele. Telefoni teel edastatavad sõnumid kuuluvad PS § 43 kaitsealasse.

PS § 26 lause 1 kohaselt on igal ajal õigus perekonna- ja eraelu puutumatusle. Lause 2 lubab kõnealust õigust riivata seaduses sätestatud juhtudel ja korras tervise, kõlbluse, avaliku korra või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks või kurjategija tabamiseks. Eraelu puutumatus kaitsealasse langeb eelkõige isiku füüsiline ja vaimne puutumatus, isiku identiteet, isikuandmed, seksuaalsus ning õigus oma kujutisele ja sõnale²¹. Laste isiklikud telefonivestlused või muu isikliku laadi teavet sisaldav materjal langeb eraelu puutumatus kaitsealasse ning kaitseala lubatud riivid peavad olema üksikasjalikult sätestatud seaduses, järgides põhiseaduses nimetatud eesmärke.²²

Nagu juba 2010. aasta kontrollkäigu kokkuvõttes märgitud, puudub Jõhvi Noorukite ravi- ja rehabilitatsioonikeskusel seaduslik alus laste sõnumisaladuse ja eraelu puutumatus piiramiseks. Juba toona tegi õiguskantsler keskuse juhatajale ettepaneku lõpetada laste õiguse sõnumi saladusele ja eraelu puutumatusle piiramine seadusliku aluseta. Põhjendatud juhtudel

²¹ U. Lõhmus. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Kommentaarid §-le 26.komm 8.

²² Vt ka RKPJKo 25.06.2009. nr 3-4-1-3-09, p 16 jj.

soovitas õiguskantsler laste kirjavahetuse piiramiseks sõlmida eraldi kokkuleppe laste ja nende eestkostjatega.

Perekonnaseaduse (PKS) § 126 lg 2 järgi hõlmab isikuhooldusõigus ka õigust määrata need kolmandad isikud, kellega laps võib suhelda. Vanema otsus on siduv kolmanda isiku suhtes, kellel vanem on keelanud lapsega suhelda. Seega juhul, kui vanem (või muu lapse seaduslik esindaja, kellele kuulub ka lapse isikuhooldusõigus) leiab, et lapse huvides on vajalik piirata tema suhtlemist teatud kolmandate isikutega, siis võib vastava kokkuleppe sõlmimine keskusega olla põhjendatud. Samas tuleks seda igal konkreetsel juhul eraldi kaaluda ning kolmandate isikutega suhtlemise piirang ei tohiks olla üldreegel.

Samas sõnumite sisuga tutvumine (nt telefonikõne juures viibimine, lapsele saadetud ja lapse saadetavate kirjade läbi lugemine) lapse nõusolekuta ei ole põhjendatud, eriti arvestades, et soovimatute isikutega suhtlemist on kokkuleppel lapse seadusliku esindajaga võimalik piirata.

Samuti raskendab keskuse töötajate täielik kontroll laste edastatavate sõnumite sisu üle oluliselt laste võimalust soovi korral keskuse tegevuse kohta kaebust esitada.

Eeltoodust lähtudes teeb õiguskantsler Jõhvi Noorukite ravi- ja rehabilitatsioonikeskuse koordinaatorile ettepaneku lõpetada laste õiguse sõnumi saladusele ja eraelu puutumatusel rikkumine ning kasutada muid meetmeid kontrollimaks, et laps ei suhtleks kolmandate isikutega, kellega suhtlemine on lapse seadusliku esindajaga kokkuleppel piiratud ning et vestlus ei avaldaks lapsele kahjulikku mõju.

(4.4) Värskes õhus viibimise piiramine mõjutusmeetmena

Kontrollimisel selgus, et rohkem kui ühel korral on keskusest omavoliliselt lahkunud ja tagasi toodud lapse suhtes mõjutusmeetmena rakendatud keeldu minna teatud aja jooksul õue jalutama.²³

On arusaadav, et teenusel viibivate laste käitumise juhtimiseks on vaja teatud olukordades kasutada mõjutusmeetmeid. Samuti on arusaadav, et kui laps on korra keskusest omavoliliselt lahkunud, siis on tema õue jalutama viimisel omavolilise lahkumise risk suurem, kui teda õue mitte lubades. Olukorras, kus lastega käib hommikuti jalutamas ainult üks kasvataja, on omavolilise lahkumise risk suur.

Samas peab õiguskantsler vajalikuks märkida, et värskes õhus viibimise võimalus on teenusel viibivate laste seisukohast olulise tähtsusega ja peab üldjuhul olema tagatud igapäevaselt. Värskes õhus viibimist ei tohiks piirata ditsiplinaarkaristusena. Seda seisukohta kinnitab ka Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee oma soovitusel.²⁴

²³ Mõne lapse väitel on koos teistega õues jalutamise keeld kehtinud kuni kuu aega.

²⁴ Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitusel CM/Rec(2008)11 (Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures) punkti 81 järgi peavad alaealised, kelle vabadust on piiratud, saama regulaarselt vähemalt tunni värskes õhus viibida. Elektrooniliselt kättesaadav: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1367113&Site=CM%20-%20RelatedDocuments>. Nimetatud reeglitele antud kommentaarides on Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee selgitanud, et värskes õhus viibimise keelamist ei tohi kasutada alaealise ditsiplinaarkaristusena (lk 34). Elektrooniliselt kättesaadav: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1367113&Site=CM%20-%20RelatedDocuments>.

Seega olukorras, kus asutusel puudub aiaga piiratud maa-ala ning peamine võimalus värskes õhus viibimiseks on asutuse lähedal asuvatel tänavatel jalutamine, peab keskus tagama piisava arvu töötajate olemasolu, et võimaldada kõigil lastel õues jalutada, ka nendel, kelle puhul on omavolilise lahkumise oht suurem.

Eelnevast tulenevalt teeb õiguskantsler Jõhvi Noorukite ravi- ja rehabilitatsioonikeskuse koordinaatorile ettepaneku mitte piirata laste värskes õhus viibimise võimalusi ditsiplinaarkaristusena ning luua igale keskuses viibivale lapsele, kes seda soovib, võimalus igapäevaselt viibida värskes õhus.

(5) Positiivsena tahaks Jõhvi Noorukite ravi- ja rehabilitatsioonikeskuse tegevuses välja tuua erinevatest spetsialistidest (psühholoogid, psühhiaater, pereterapeut, tegevusterapeut, sotsiaalpedagoog) koosneva tugeva meeskonna olemasolu, kes on lastele koostanud sisukad ravi- ja rehabilitatsiooniplaanid. Eriti positiivne on, et keskuses kohapeal on lastel võimalik saada ka psühhiaatrilist abi. Tunnustuseks keskuse tööle on kindlasti ka see, et enamik lastest, kellega õiguskantsleri nõunikud kontrollkäigul vestlesid, leidsid, et keskuses viibimisest on neile kasu.

(6) Kontrollkäigu tulemusel teeb õiguskantsler soovitused ja ettepanekud Jõhvi Noorukite ravi- ja rehabilitatsioonikeskuse koordinaatorile ja juhatusele ning saadab kokkuvõtte teadmiseks Tervise Arengu Instituudile, sotsiaalministrile ja Riigikogu kultuurikomisjonile. Ettepanekute ja soovituste täitmise osas teostab õiguskantsler järelkontrolli 6 kuu möödudes soovituste tegemisest.